

ПРОБЛЕМИ ГРАМАТИКИ ТА СИНТАКСИСУ

УДК 811.112.2'367.4

ОСОБЛИВОСТІ ФУНКЦІОНУВАННЯ ПРИЙМЕННИКІВ У НІМЕЦЬКІЙ МОВІ ТА ЇХНІЙ ПЕРЕКЛАД УКРАЇНСЬКОЮ МОВОЮ

Башук Н. П.

У статті розглядається функціонування прийменника як службової частини мови, сполучуваність прийменників з іншими частинами мови, та їхнє керування. За словотворчою формою прийменники поділяються на прості, похідні, складні та складені; за своїм походженням на прийменники давнього класу та молодшого класу. Досліджені прийменники з просторовим (локальним), часовим (темпоральним) та абстрактним значенням. Проведений аналіз їхнього значення та особливості перекладу українською мовою.

Ключові слова: прийменник, керування прийменників, прості, похідні, складні та складені прийменники, прийменники з локальним, темпоральним та абстрактним значенням.

В статье рассматривается функционирование предлога как служебной части речи, сочетаемость предлогов с другими частями речи, их управление. По словообразовательной форме предлоги делятся на простые, производные, сложные и составные; по своему происхождению на предлоги древнего класса и младшего класса. Исследованы предлоги с пространственным (локальным), часовым (темпоральным) и абстрактным значением. Проведён анализ их значения и особенности перевода на украинский язык.

Ключевые слова: предлог, управление предлогов, простые, производные, сложные и составные предлоги, предлоги с локальным, темпоральным и абстрактным значением.

The given article regards prepositions as functional words, analyses their collocations with other parts of speech as well as their government. From the word-formation standpoint all prepositions fall into simple, derivative, composite and compound; in accordance with their origin prepositions may refer to either old or new class. Prepositions with space (locative), time (temporal) and abstract meaning have been analyzed. Meanings of prepositions have been singled out and translated into Ukrainian.

Key words: preposition, prepositions government, simple, derivative, composite and compound prepositions, prepositions with locative, temporal and abstract meaning.

Останнім часом в лінгвістичних дослідженнях все більше проявляється прагматична спрямованість. Основними завданнями наукових досліджень стає не стільки будова мови, скільки її функціонування. Велику зацікавленість мовознавців викликає дослідження механізму використання мови для досягнення різноманітних цілей, які виникають під час міжкультурного спілкування. Важливу роль у визначенні лексичних та граматичних значень частин мови відіграють прийменники.

Прийменники та їхнє значення висвітлені у працях багатьох вітчизняних та зарубіжних лінгвістів таких, як В. Адмоні, Х. Брінкманн, Г. Хельбіга, Й. Буша, Є. Шендельс, О. М. Селіверстової, Б. Визе, В. Н. С'єдіна, Т. М. Маляр, О. Л. Мальцевої, О. С. Ахманової, М. Г. Арсенєвої, Ю. М. Хоружої, О. Д. Кудрявцевої.

Мета статті полягає у виявленні особливостей функціонування прийменників, закономірностей вживання прийменників з іншими частинами мови та їхній переклад українською мовою.

Прийменник в німецькій мові – це службова частина мови, яка не має граматичних категорій і не є членом речення. Прийменник завжди вживається в поєднанні з іншим словом, відмінок якого він, як правило, визначає. Прийменники вказують на відношення іменників, прикметників, дієслів, займенників та числівників до інших слів у мові. Хоча прийменники не повнозначні слова, вони не зовсім позбавлені лексичного значення. Воно виступає більш чи менш наочно в залежності від вживання прийменника.

Прийменники з'єднують повнозначні слова, або групи слів в єдність і є елементом прийменникового сполучення. Ці сполучення відносяться до інших компонентів речення. М. Г. Арсеньєва розрізняє такі типи сполучень: 1) між іменником та дієсловом: *an der Ecke warten*; 2) між двома іменниками: *die Hoffnung auf Genesung*; 3) між дієсловом або іменником та прислівником: *nach rechts blicken, die Zeitung von gestern* [6, с. 234].

Зв'язок між узагальненим граматичним змістом значення і лексичним значенням прийменника є досить складним. Усі німецькі прийменники мають два значення: те, що відповідає граматичному змісту значення і те, що відповідає лексичному значенню інших частин мови. Якщо прийменник виражає відношення між будь-якими предметами і явищами, то це є загальний граматичний зміст значення прийменників. “Лексичні” прийменники називають також “вільними” та “прозорими” [3, с. 6]. Коли йдеться про “лексичні” прийменники, то мають на увазі прийменники, які передають усілякі відношення локалізації та руху предмета в просторі та часі. На думку О. С. Ахманової граматичне значення не може існувати окремо від лексичного. Проте й лексичне значення слова, хоча й є головним в ньому, завжди поєднане з граматичним і не виступає окремо [1, с. 68].

За словотворчою формою прийменники поділяються на прості, похідні, складні (*anhand, anstatt, anstelle, diesseits, infolge, zufolge*) та складені (*bis an, bis auf, bis zu, von...an, um... willen, von...aus, von...auf, nach... zu*). Разом з тим широко використовуються прийменники, що утворилися внаслідок переходу з інших частин мови в прийменники.

За своїм походженням прийменники поділяються на два великі класи: прийменники давнього класу (*Präpositionen der älteren Schicht*) та молодшого класу (*Präpositionen der jüngeren Schicht*). Прийменники давнього класу *an, aus, auf, aus, außer, bei, bis, durch, für, gegen, hinter, in, mit, nach, neben, ohne, seit, über, um, unter, vor, wieder, zwischen, zu* виникли з давніх прислівників місця. На сучасному етапі розрив між цими прийменниками і прислівниками, від яких вони походять, надто великий і тому їх можна розглядати як прості слова. Дев'ять з цих прийменників – *an, auf, hinter, in, neben, über, unter, vor, zwischen* – подвійного керування і можуть поєднуватись з іншими частинами мови двома відмінками: давальним та знахідним. Більшість з них існувала ще в давньоверхньонімецькій мові. Лексичне значення цих прийменників дуже складне [5, с. 140].

Прийменники молодшого класу утворилися від іменників (*dank, kraft, laut, mittels, trotz, wegen, zwecks*) та дієприкметників (*ausgenommen, ungeachtet* та інші). Ці прийменники з'явилися у нововісньонімецькій мові. Більшість з них вживається з родовим відмінком. Їхнє лексичне значення набагато прозоріше і обмеженіше [5, с. 141].

В сполученні з іншими словами прийменники виражають конкретний вид відношень між предметами та явищами та мають наступні значення:

1) прийменники з просторовим значенням (локальні прийменники): *ab, abseits, an, auf, aus, außer, außerhalb, bei, bis, diesseits, durch, entlang, gegen, gegenüber, hinter, in, inmitten, innerhalb, jenseits, längst, nach, nächsts, nahe, neben, oberhalb, seitlich, über, um, unter, unterhalb, vor, zu, unweit, unfern, zwischen*.

2) Прийменники з часовим значенням (темпоральні прийменники): *ab, an, auf, aus, bei, binnen, bis, für, gegen, innerhalb, mit, nach, seit, über, um, von, vor, während, zu, zwischen*.

3) Прийменники з абстрактним значенням: *in, kraft, laut, mit, mittels, nach, ohne, statt, trotz, über, vor, wegen, zu, zufolge* [2, с. 197].

Група локальних прийменників, які виражають просторові протиставлення в сучасній німецькій мові утворює в межах прийменникових конструкцій єдине просторове макрополе, яке можна розділити на певні мікрополя:

1) поле місцезнаходження предмету на поверхні іншого предмету: *an, auf, oberhalb*; 2) поле місцезнаходження по різні сторони, попереду, позаду предмета, під предметом: *jenseits, diesseits, hinter, über, unter, unterhalb, vor*; 3) поле суміжності предметів: *bei, mit, neben*; 4) поле місцезнаходження предмету всередині та поза предметом: *in, innerhalb, außer, außerhalb*; 5) поле місцезнаходження предмету вздовж, навколо чи навпроти: *längs, entlang, gegenüber*; 6) поле місцезнаходження предмета між іншими предметами: *zwischen, unter*; 7) поле направлення до предмета та від нього: *aus, bis, durch, gegen, entgegen, nach, von, zu*.

Дослідження системи прийменників німецької мови показує, що просторові прийменники строго диференціюються в залежності від семантичних функцій, які вони виконують. Коли ми вказуємо на напрям, рух об'єкта, використовуються прийменники *zu, auf, an, in, nach – na, в*. Основною функцією прийменника *zu* в сучасній німецькій мові є напрям руху з досягненням мети або функціональної наповненості у місці досягнення мети (*zur Arbeit (на роботу), zum Flughafen (до аеропорту)*), або лише досягнення об'єкту без проникнення всередину (*zum Bahnhof (до вокзалу), zum Zoo (до зоопарку)*). Прийменник *auf* використовується також, щоб вказати напрям, коли ми говоримо про офіційну установу чи орган влади, оскільки вони за звичай в німецькій мові мають сходинки, по яких слід підніматися (*auf Rathaus (в ратушу), auf die Post (на пошту)*). Вказуючи напрям руху на вершину гори, на острів, групу островів, півострів ми також використовуємо прийменник *auf*: *auf die Zugspitze (на Цугшпітце), auf die Kreta (на Крит), auf die Malediven (на Мальдіви), auf die Krim (в Крим)*. Для позначення напрямку руху на море, морське узбережжя, озеро, річку, пляж використовується прийменник *an*: *ans Mittelmeer (на Середземне море), an die Küste (на морське узбережжя), an den See (на озеро), an die Donau (на Дунай), ans Ufer (на берег), an den Strand (на пляж)*.

Прийменник *in* вживається у тому випадку, коли для досягнення мети необхідно проникнути всередину об'єкту (*ins Kino, ins Theater, in die Kirche*). Крім того *in* використовується з топонімами, які вживаються з означеним артиклем, тобто з географічними назвами чоловічого та жіночого роду (*in den Irak, in die Schweiz, in die USA*). З більшістю географічних назв, які в німецькій мові середнього роду, вживається прийменник *nach* (*nach Rom, nach Deutschland*). Проте, коли ми говоримо про місцеперебування в країні, в населеному пункті, то вживаємо прийменник *in* (*in Deutschland*).

Темпоральні прийменники в німецькій мові можуть виражати часові відносини і позначати або точку в часі (*Zeitpunkt*) або часову протяжність чи період (*Zeitdauer*) [7, с. 70-71]. Таким чином, темпоральні прийменники можна поділити на дві групи:

1) прийменники, що позначають точку в часі:

а) відповідають на питання *wann?* *an, bei, nach, vor, zu* (з давальним відмінком); *gegen, um* (із знахідним відмінком); б) відповідають на питання *seit wann?* *seit, von* (з давальним відмінком); *ab* (з знахідним чи давальним відмінком); в) відповідають на питання *auf (für) welchen Zeitpunkt?* *zu, (bis) zu* (з давальним відмінком) *auf, gegen, in, über, für, zwischen* (з знахідним відмінком).

2) прийменники, які позначають часову протяжність:

а) відповідають на питання *wie lange?* *seit, unter* (з давальним відмінком); *bis, über, durch* (із знахідним відмінком); б) відповідають на питання *wann?* *während* (з родовим відмінком), *bei, unter* (з давальним відмінком).

Часові прийменники вживаються з темпоральними, подійовими або якісними іменниками, при цьому спостерігаються певні обмеження у виборі прийменників з кожним з типів іменників. Крім того, одні й ті ж іменники в деяких випадках можуть проявляти різні якості, тобто переходити з групи в групу. Прийменники в цьому процесі відіграють важливу роль, оскільки вони в своїй семантиці містять інформацію про те, який саме компонент ситуації виходить на перший план в кожному конкретному випадку.

Так, наприклад, прийменник *an* вживається з іменниками, які позначають періоди дня (*am Vormittag*), дні тижня (*am Dienstag*), дати (*am 10.2.1898*), святкові дати, але іменник *die Nacht* вживається з прийменником *in* (*in der Nacht*).

Прийменник *in*, як правило, вказує на період з конкретною кількістю часу або той проміжок часу, через який відбудеться якась подія. Прийменник *in* вживається з такими іменниками, як тиждень (*in der nächsten Woche*), назви місяців (*im September*), назви пір року (*im Frühling*), назви десятиліть (*in den 70ern*), назви століть (*im 19. Jahrhundert*), коли говоримо про майбутнє (*im nächsten Jahr*).

Прийменник *nach* показує, що одна дія відбувається після іншої дії, яка відбулася раніше, після якоїсь події або по закінченню певного строку. Проміжок між обома діями може бути необмеженим: *100 Jahre nach seinem Geburtstag*.

Прийменник *über* показує, що дія виходить за рамки даного періоду часу, межами якого є момент спілкування або який-небудь момент у минулому чи майбутньому.

Коли ми вказуємо на кінцеву точку в часі, то вживаємо прийменники *zu* та *für* – до та на. Особливістю прийменника є те, що він вказує на певний проміжок часу, передбачений для будь-якої дії, а також виражає поняття “до певного строку” при підготовці до певної події [4].

Коли ми вказуємо на вихідну точку в часі, то вживаємо прийменники *von*, *seit*, *ab* - з. В часовому значенні прийменник *von* вказує на вихідну точку в часі, від якої починається дія, яка обов'язково завершується до моменту спілкування. Коли дія триває до моменту спілкування, то вживається прийменник *seit*. Прийменник *ab* позначає час з певного моменту в майбутньому.

Коли ми вказуємо на інтервал часу, то вживаємо прийменники *bis* та *auf* - до. При цьому мова йде про інтервал між подіями, одна з яких є відправною і співпадає з моментом комунікації, а друга відбудеться через певний проміжок часу. Прийменник *auf* не визначає тривалість цього проміжку часу, така інформація, як правило вноситься контекстом або ситуацією: *Auf Wiedersehen!* (До побачення!). Тривалість проміжку часу або межі в часі визначає прийменник *bis*, який вживається з календарними іменниками (з нульовим артиклем) чи прислівником: *bis morgen* (до завтра), *bis 2Uhr* (до 2 години), *bis Dienstag* (до вівторка). З іменниками, що позначають події та якість, вживається прийменник *bis* в поєднанні з прийменником *zu*, при цьому підкреслюється граничність, найбільш кінцева точка в часі. Іменники при цьому вживаються з означеним артиклем: *bis zur Nacht* (до ночі), *bis zum nächsten Treffen* (до наступної зустрічі).

Прийменники *auf*, *bei*, *während* вказують на часовий проміжок, коли вони вживаються з іменниками, які позначають події: *die Fahrt*, *die Reise*, *der Weg*. Прийменник *bei* підкреслює нетривалість, тимчасовий або випадковий характер діяльності, за певних обставин також точку відліку для дії в реченні: *bei ihrer Hochzeit*. Прийменник *während* вказує на протяжність, тривалість дії, що відбувається. В цій функції *während* наближається до значень прийменника *in*, проте він вживається лише з іменниками, що позначають події на відміну від прийменника *in*, який вживається з усіма трьома типами іменників. Прийменник *in* вводить проміжок часу, акцентуючи при цьому кількісний аспект, тобто передається інформація про строк дії та вказується на періодичність дії чи події, показуючи як часто вона відбувається. Крім того прийменник *in* вказує на перебування в межах вказаного проміжку часу на протязі всього періоду, в той час як прийменник *während* вказує лише на частину цього періоду: *in den Ferien*, *während der Ferien*.

Прийменники з абстрактним значеннями можуть вказувати на:

а) сумісність або відсутність сумісності: *Er arbeitet immer mit seinem Freund. Ich werde ohne dich nicht fertig*; б) умову, якої необхідно дотримуватись: *Wir vermischen diese Flüssigkeit unter Erhitzung bis auf 90°*; в) умову, всупереч якій відбувається дія: *Trotz des Sturmes erreichte das Flugzeug sein Ziel*; г) заміну, зміну, обмін: *Heute werden wir statt eines Vortrages zwei hören*; д) спрямування дії, її призначення: *Ein Geschenk für die Kinder. Wir rückten gegen den Feind aus*; е) кількість, міру: *Die Menschen kamen zu Tausenden*; є) матеріал, склад: *Das Gebäude ist aus Eisenbeton*; ж) засіб, інструмент, дійову особу в пасивному стані: *Wir bearbeiten das Feld mit Traktoren. Das Kraftwerk wird durch Wasser in Bewegung gesetzt. Der Kranke wurde vom Arzt behandelt*; з) причину, мету: *Er zittert vor Kälte. Wegen seiner Krankheit hat er viele Stunden versäumt*; и) способу дії: *Er spricht in Rätseln. Er ist außer Fassung* [8, с. 247-248].

Уточнюючи та конкретизуючи характер зв'язку між словами у реченні, прийменники доповнюють систему відмінків. Кожен прийменник потребує певного відмінка іменника чи займенника, з яким він вживається. Це називається керуванням прийменника. Більшість прийменників завжди керуються одним і тим же відмінком. Проте деякі прийменники можуть керувати різними відмінками. З точки зору керування прийменники поділяються на чотири групи:

а) прийменники, що керують родовим відмінком: *abseits, abzüglich, angesichts, anhand, anlässlich, anstatt, anstelle, aufgrund, ausgangs, ausschließlich, außerhalb, beiderseits, betreffs, bezüglich, diesseits, einschließlic, halber, hinsichtlich, infolge, inmitten, innerhalb, jenseits, kraft., längs, laut, mangels, mittels, oberhalb, seitens, seitlich, statt, trotz, um...willen, unbeachtet, unfern, ungeachtet, unterhalb, unweit, vermöge, vorbehaltlich, von... wegen, während, wegen, zeit, zufolge, zu(un)gunsten, zuzüglich, zwecks.*

б) прийменники, що керують давальним відмінком: *aus, außer, bei, binnen, dank, entgegen, entsprechend, fern, gegenüber, gemäß, mit, mitsamt, nach, nächst, nebst, samt, seit, von, von...aus, von...heraus, zu zufolge, zuwider.*

в) прийменники, що керують знахідним відмінком: *bis, durch, für, entlang, gegen, ohne, per, um, wider.*

г) прийменники, що керують давальним або знахідним відмінком: *ab, an, auf, hinter, in, neben, über, unter, vor, zwischen.* Коли позначається місце розташування, перебування в якомусь приміщенні, місці і можна поставити питання *wo?* – *de?*, тоді ці прийменники вживаються з давальним відмінком. Коли позначається зміна місця, пункту або приміщення і можна поставити питання *wohin?* – *куди?*, тоді ці прийменники вживаються з знахідним відмінком.

При перекладі прийменників з однієї мови на іншу слід звертати увагу як на лексико-семантичні значення слів, так і на їхні граматичні властивості. Між граматичними властивостями німецької та української мови існує багато спільного та відмінного. В умовах відмінності граматичних властивостей мовних одиниць в німецькій та українській мовах виникають ускладнення, що пов'язані з перетворенням окремих граматичних одиниць (морфологічні перетворення на основі слівосполучень) та складених граматичних одиниць (синтаксичні перетворення на основі словосполучень та речень).

Аналізуючи тексти на основі морфологічних та синтаксичних перетворень ми назвемо лише деякі способи перекладу прийменників.

Німецькі прості іменники, що належать до прийменників давнього класу, співвідносяться з прийменниками української мови і при перекладі мають повні відповідники: подібні граматичні властивості та лексико-семантичні значення слів: *in den galvanischen Elementen...* – *в гальванічних елементах...* Однак існують також і інші можливості перекладу простих прийменників, які вживаються у науково-технічних текстах.

Прийменник *bei* на початку абзацу або речення, а також в середині речення може перекладатися українською мовою *при* (*Bei entsprechender Wärmedämmung...* - *При відповідній теплоізоляції...*) та *у* або *в*, коли передається значення приналежності (*-bei beiden Modellen* – *в обох моделях*), та *при* або *під*, коли йдеться про будь-які обставини (*bei hoher Wirkung* – *при високому впливі*).

Прийменники *durch* та *infolge* можуть перекладатися українською мовою *завдяки, внаслідок, через (що)*, які мають синонімічний характер. Однак у вживанні німецьких прийменників існують розбіжності. Прийменник *durch* вживається перед іменником, що означає засіб для досягнення успіху. Прийменник *infolge* стоїть перед словом, яке означає причину або передбачення, що зумовлюється будь-яким явищем, подією, а не предметом чи істотою.

Прийменник *von* багатозначний і перекладається *від, із*, з при зазначенні розміру, суми, та прийменником *про* при використанні з низкою іменників та дієслів: *in Abhängigkeit von der Wasserhärte...* - *в залежності від жорсткості води...* В пасивних конструкціях *von* разом з іменником перекладається українською орудним відмінком: *Ein neues Meßverfahren wurde von dem jungen Forscher entwickelt.* – *Новий спосіб вимірювання був розроблений молодим дослідником.*

Хоча прийменники *gemäß*, *laut*, *nach*, *zufolge* перекладаються як *згідно*, *відповідно*, проте існують відмінності у їхньому використанні в німецькій мові. Прийменник *gemäß* означає відповідність, що не пов'язана з точним текстом. *Laut* вживається з іменником, який означає щось написане чи сказане. Прийменник *nach* вживається для нейтрального переказу тексту. *Zufolge* означає результат або висновок.

При перекладі науково-технічних текстів досить часто прийменниковим сполученням в німецькій мові відповідають безприйменникові сполучення в українській мові. Наприклад, сполученням прийменників *von* та *für* з іменниками в німецькій мові відповідає родовий відмінок в українській мові: *Gesetzliche Grundlage für Einsatz von Ultrafiltrationen... - Законодавча база для застосування фільтрації...*

Проаналізувавши науково-технічні тексти німецькою мовою загальним обсягом 3501 слово, ми встановили, що було вжито 334 прийменникові конструкції. Найчастіше в німецьких текстах зустрічається прийменникова конструкція з давальним відмінком (64%). Досить часто зустрічається також прийменникова конструкція з знахідним відмінком (33,2%). Відносно малу частку становлять прийменникові конструкції, які вимагають родового відмінку (2,8%).

Література

1. Ахманова О.С. Очерки по общей и русской лексикологии / О. С. Ахманова. – М.: Учпедгиз, 1957. – 295 с.
2. Смеречанський Р. І. Граматика німецької мови / Р. І. Смеречанський. – К.: Рад. Школа, 1960. – 343 с.
3. Съедин В. Н. Предлоги немецкого языка / В. Н. Съедин. – М.: Высш.шк., 1963. – 288 с.
4. Хоружая Ю. Н. Семантические функции пространственных и временных предлогов в немецком и русском языках: автореф. дис. ... канд. филол. наук [Электронный ресурс] / Ю. Н. Хоружая. – Краснодар. – 2014. – 12 января. – Режим доступа к источнику:
<http://www.dissercat.com/content/semanticheskie-funktsii-prostranstvennykh-i-vremennykh-predlogov-v-nemetskom-i-rusском-yazyk>
5. Admoni W. Der deutsche Sprachbau/ W. Admoni – Москва: "Просвещение", 1986. – 335 с.
6. Arssenjewa M.G. Grammatik der deutschen Sprache/M. G. Arssenjewa, I.A. Zyganowa. – Sankt Petersburg: Verlag "Sojuz", 2002. – 476 S.
7. Hering A. Em. Übungsgrammatik. Deutsch als Fremdsprache / Axel Hering, Magdalena Matussek, Michaela Perlmann-Balme. – Ismaning: Max Hueber Verlag, 2010. – 248 S.
8. Schendels E. Deutsche Grammatik. Morphologie. Syntax. Text / E. Schendels. – Москва: Высшая школа, 1988. – 416 S.